

odboje a ukázat jejich překonávání. Sborník *Za svět bez válek a fašismu* jen vytýčil oblast v které bude potřeba bádát, hlavní práce na vytýčeném úkolu teprve badatele čeká.

Bedřich Čerešňák

Geschichte. (Das Fischer Lexikon.) Herausgegeben von *W. Besson*. Frankfurt 1961, str. 369.

Doba úvodů do studia dějepisu neminula. K příručkám už téměř klasickým — Droysenově, Bernheimově, Langloisově a Seignobosově nebo koho jiného — přibyla po válce řada jejich moderních protějšků. Co je na těchto nových úvodech příznakem naší doby, je jejich útlost, malý rozsah. Počítají už s časovými možnostmi současného člověka a s klesajícím podílem, který má v obecném vzdělání historie. Ať jsou napsány sebedůmyslněji a ať přinášejí sebenovější odborná hlediska, je skutečností, že nové poznání historie se stává majetkem jen úzkého kruhu profesionálů. Pokud se neodborníci o historii zajímají, jsou v zajetí představ hodně starého data. Intenzita historického zájmu a úroveň historických vědomostí u průměrného zvidavého člověka se nedají srovnat s tím, co se udělalo v popularizaci přírodních věd a techniky. Přesvědčení o ahistorismu, který vládne současnosti, je však čas od času korigováno nepochybnými projevy nesmírného zájmu o některé knihy s historickou tematikou a o historické objevy s jen poněkud senzačnější příchutí. Proto se čas od času vynořuje otázka, zda není třeba přede vším hledat nový způsob, jak přiblížit historii běžnému vzdělanci a tak umožnit, aby historie zůstávala i nadále učitelkou života.

Osobitý pokus v tomto směru udělalo Fischerovo nakladatelství. Skupina mladších historiků se šel za vedení *W. Bessona* při zpracování jednoho z populárních slovníků, které podnik vydává a které jsou věnovány jednotlivým vědním disciplínám nebo vědeckým problémům. Tyto malé encyklopedie mají kapesní formát, dobrou typografickou úpravu, poměrně velký náklad. Mají všechny vnější předpoklady, aby pronikly tam, kam knihy s historickou tematikou nezašlou. Příručka o historii se navenek svým uspořádáním shoduje s historickými slovníky, které vycházejí např. v Polsku, SSSR, USA. Ovšem shoduje se jen ve vnější struktuře, v abecedním řazení hesel. Právě pro výběr těchto hesel a pro jejich obsah musíme slovníku věnovat větší pozornost, než které se takovým knížkám obyčejně dostává. Redakce, autoři a nakladatelství vytvořili původní, odborně dobře fundovaný a většinou velmi dobře napsaný úvod do historie a přidali k němu obsáhlou a pečlivou bibliografii. Nevznikl tak jen úvod do historie pro studenta nebo příštího badatele, ale pro vzdělaného laika, který cítí, že přítomnost je skutečností historicky vzniklou.

Běžné historické encyklopedie si počínají vesměs tak, že podávají ve velkém počtu hesel poučení o historických faktech: o epochách, událostech, postavách, státech, historických pojmech. Informují nás o tom, co o těchto skutečnostech současná věda ví. Na zcela odlišné pojetí recenzované příručky ukazuje už sám malý počet hesel a jejich výběr. V abecedním pořadí jdou za sebou hesla *Altertum*, *Antike*, *Geschichtsschreibung*, *Byzantinische Geschichtsschreibung*, *Byzanz*, *Darstellungsformen*, *Historische Methode*, *Historische Grundwissenschaften*, *Historismus*, *Kommunistisches Geschichtsdenken*, *Mittelalter*, *Mittelalterliche Geschichtsschreibung*, *Neuzeit*, *Partei*, *Periodisierung*, *Quellen*, *Revolution*, *Sozialgeschichte*, *Zeitgeschichte*. Do těchto dvaceti hesel nemohla být žádným způsobem zhuštěna suma vědomostí o celé minulosti a o všech historických skutečnostech. Autoři se nedali při hledání východiska z tísne nejschůdnější cestou, která obyčejně končí ve slepé uličce. Nechtěli omezit svůj výklad na nejstručnější kostru světových dějin, kterou najdeme v každé školské učebnici. Přistoupili k problému popularizace a aktualizace historické vědy jiným způsobem. Nechali stranou výklady o tom, co se kdy a kde událo, výklady toho druhu, které se objevují v běžných naučných slovnících. Postavili se na stanovisko člověka současnosti a soustředili se na poučení o tom, co ho z minulosti dnes potkává, k čemu z historie mají zaujímat nějaký postoj. Poznali, že se tento člověk střetává běžně na každém kroku s určitými historickými fakty, že však zároveň v jeho vědomí žijí jakési obecné představy o celé minulosti, o jejích úsecích, o hlavních historických kategoriích; i ten, kdo nezná přesně žádné historické datum, má např. představu o středověku, o antice, o revoluci apod. Přesto, že je taková představa nepřesná a že se někdy opírá dokonce jen o fikce, spoluurčuje vztah k minulosti i přítomnosti. Např. středověk je pro takové myšlení barbarský a pak představa o něm zvyšuje pocit uspokojení nad civilizovanou přítomností; středověk však může být u jiného synonymem uspořádané, stabilizované společnosti, kterou staví do protikladu k současné anarchii; nechybí ani pojetí středověku jako doby, kdy byla společnost podřízena vládě idejí v protikladu k materialistické přítomnosti. Výčet podobných příkladů by nebral konce.

Autoři se rozhodli, že nevyjdou z historických faktů, ale z hlediska zmíněných intencionálních vztahů člověka k minulosti. Proto se staly hesly knížky hlavní historické kategorie a názvy hlavních dějinných epoch. Tedy všechno to, co se objevuje z minulostí na horizontu běžného západoevropského intelektuála, co mu zprostředkovává denní četba a poslech, o čem nemá takřka věcných znalostí, co však přesto posuzuje. Obsahem hesel je výklad o různých pojetech historických faktů a problémů; výklad o tom, jak se tyto postoje k minulosti během doby mění, jak plynou z obecných společenských a ideologických souvislostí, jak se měnily perspektivy, z nichž se na minulost pohlíželo, jak se nové historické skutečnosti vyrovnávaly z toho, co nebylo dříve považováno za skutečnost hodnou historikova zájmu. Místo výkladu o historických faktech najdeme v slovníku poučení o různých pojetech těchto faktů. Dovidáme se v náznaku, jak byla minulost interpretována, jak se měnily prostředky jejího poznávání, jaké problémy se při konfrontaci minulosti s přítomností objevují před člověkem dneška. Z poučení o historii jako snůšce faktů se stala úvaha o tom, jak se přítomnost dívá a dívá na minulost.

Proti tomuto záměru a proti prostředkům, jimiž je uskutečňován, nelze ničeho namítat. Uznáme, že knížka ukazuje nové způsoby popularizace historického vědění a že je zajímavým pokusem vrátit historii její místo v obecném vzdělání a obrazu světa. Musíme však vidět vedle obratnosti a účinnosti celé práce i její ideologický podtext. Knížka nevznikla jenom proto, aby ukázala nové možnosti popularizace a aby vedla k sblížení s historií bez tendence a bez vztahu k určité společenské situaci. Přesto a vlastně právě proto, že jde o dílo vysloveně populárně vědecké, je ideologicky velmi angažované. Zorný úhel vztahu k minulosti, který ovládá celou knihu, je určen dnešní západoněmeckou filosofií a historiografií. Ze musíme myslet především na dnešní západní Německo, není dáno jen faktem, že kniha vyšla v NSR. Na specificky německé ideové zdroje ukazuje především pojetí hesel, o kterém jsem mluvil. Knížka nemluví na prvním místě o historických skutečnostech, ale o tom, jak jsou tyto skutečnosti pozorovány, hodnoceny, míněny. Myslím, že je v tom poznat určující vliv fenomenologické metody, jejího přechodu od výpovědi o věcech, existujících nezávisle na nás, k výpovědem o těchto věcech jako předmětech našeho vědomí. Nadhazují-li domněnku, že fenomenologie, tak vlivná v německém myšlení mezi válkami, dodala základní filosofické východisko té skupině historiků, kteří encyklopedii zpracovali, není tím řečeno vše o ideovém a společenském pozadí celé práce. Zejména ne o tom, proč ji považují za prvořadý dokument o stavu současné buržoazní historiografie. Přes malý rozsah a speciální poslání je totiž prvním soustavným shrnutím ideologické a metodologické problematiky dnešní buržoazní historiografie, a to nejen německé. Nechci přeceňovat symptomatictost knížky, ale pokud mohu soudit, nebyly dosud nikde v takové úplnosti vyloženy v hlavních liniích zásady německé revidované, jak to bylo nazváno, historiografie. Tato historiografie je více než kdy jindy součástí celku buržoazní historiografie vůbec, k jejímuž poznání knížka podává výbornou pomůcku.

O který proud v současné historiografii jde, na jaké evropské souvislosti knížka ukazuje?

Jména devíti autorů neříkají českému čtenáři příliš mnoho a nejsou, na dvě výjimky, běžně známa. Jde o příslušníky mladé západoněmecké vědecké generace a vesměs žáky profesora novověkých dějin na universitě v Tübingen, Hanse Rothfelse, který napsal k práci úvod. Rothfels, jenž prožil druhou světovou válku v emigraci ve Spojených státech, hlásí se jako většina západoněmeckých historiků k společenskému a politickému poslání německých dějin, které vyhlásil hned po válce programově G. Ritter. Ritter vyžadoval revizi obrazu německých dějin, revizi učení o německé minulosti. Považuje tradiční výklad historie za jednoho z viníků, kteří Německo přivedli do situace roku 1945. Nemyslí tím jen do rozvratu a k porážce, ale spíš do izolace od myšlenkového a politického světa anglosaského a západoevropského vůbec. Rozchod německého a evropského myšlení způsobil podle Rittera ve svých posledních důsledcích pro Německo tragickou mocenskou koalici v letech 1939—1945. Za západní Evropu považuje Ritter anglosaský svět, za nepřijatelnější základnu politické ideologie pak liberalismus anglosaského a protestantského zabarvení. Z toho plyne důsledek, že zdrojem rozvratu 19. a 20. století je Ritterovi demokratická ideologie francouzského původu. Ritter získal v poválečném Německu nemalý vliv a vytvořil významnou školu. Jeho politicko-ideologická orientace se projevila i v oblasti metodologické. Ritter vystoupil energicky na obranu tradičních zásad německé historické školy; jako jeden z prvních podrobil zásadní kritice to, co k rozvoji moderní historiografie přineslo od konce dvacátých let sociologicky orientované dějepiscectví francouzské.

Proti tomuto směru západoněmecké historiografie se formovala skupina druhá. Pokusila se smířit tradici německé buržoazní historiografie rankovského směru s novými podněty, přicházejícími z USA a především z Francie, kde jsou spojeny s dílem M. Blocha a L. Febvra. Tato skupina německých historiků představuje přízpůsobivější křídlo současné západoněmecké his-

toriografie. Snaží se nejradikálněji překlenout protiklad německého a západoevropského historického myšlení, a to i za cenu rozchodu s mýtem o nadřazenosti německé historické vědy. A k tomuto křídlu patří i Rothfels se svou školou. Jejich knížka, kterou jsme se zabývali, představuje zatím nejdůležitější pokus o formulaci zásad, k nimž dospěla současná buržoazní metodologie po střetnutí francouzských vlivů s tradicí německé historiografie. Přes rozdíly v historické metodě a ve směru orientace jsou konečné cíle obou charakterizovaných skupin západoněmecké historiografie shodné. Obě jdou ve své oblasti za tím, co se za našich dnů usku- tečňuje v ekonomice a politice jako integrace západní Evropy. Knížka, o níž byla řeč, je do- kladem zaměření jedné větve německé historiografie k Francii. Toto zaměření je obdobou úsilí i jednoho proudu západoněmecké politiky. A tak je celá příručka nad jiné zřetelným důkazem, jak historická věda svými prostředky podporuje zcela určité mocenské a politické zájmy a jaký je a může být její společenský dosah.

Jaroslav Marek

Josef Polišenský, *Otázky studia obecných dějin II*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 3, Praha 1963, stran 78.

V roce 1957 vydala Karlova universita první svazek Polišenského práce „Otázky studia obecných dějin“, v němž autor shromáždil bohaté poznatky o pramenech k obecným dějinám v českých archivech a knihovnách. Záslužná práce Polišenského již tehdy vzbudila pozornost mezi našimi historiky, setkala se s uznáním i s kritikou. Proto svolala katedra obecných dějin KU rozšířené zasedání za účasti vědeckých pracovníků v oboru obecných dějin. Zasedání vy- bídlo prof. Polišenského, aby ve své práci pokračoval a celkově zhodnotilo jeho I. svazek kladně.

Nyní se do rukou naší odborné veřejnosti dostává druhý svazek Polišenského *Otázek*, který shrnuje výsledky jeho badatelsko-heuristického úsilí a seznamuje nás s archivním materiálem k obecným dějinám v archivech a knihovnách na Slovensku. Ve své práci P. vychází z konce- pce, k níž se dobral při přípravě prvního svazku. A jestliže tehdy mohl použít a též plně využil starších soupisů archivních dokumentů k obecným dějinám, v první řadě publikace „Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs“, tu k soupisu dokumentárního materiálu v slovenských knihovnách a archivech obdobná práce dosud napsána nebyla a P. se musel opírat v první řadě o vlastní heuristiku; přitom rovněž využil i nečetné Průvodce, evidenční karty, clenchy, inventáře, katalogy a rejstříky, poskytující alespoň první orientaci po archiv- ních fondech. II. svazek Polišenského *Otázek* shrnuje výsledek průzkumu za léta 1957—1961.

Svou práci P. rozdělil do tří kapitol. V první z nich uvádí čtenáře do problematiky — a to přehledně a stručně — vývoje správy a archivnictví na Slovensku. Polišenského soupis doku- mentuje nejen rozvíjenost slovenské archivní sítě, ale vyvrací tradiční názor, jako by tu ne- bylo dostatek pramenného materiálu ke studiu problematiky obecných dějin. Z tohoto hle- díska jsou nejcennější fondy vzešlé z činnosti komitátních institucí, dále pak archivy vérohod- ných míst, v první řadě církevních institucí, které do r. 1874 plnily funkci veřejných notářů; dále poměrně početný materiál skýtají komorní archivy, vzniklé v souvislosti s podnikáním panovníka či feudálního státu; mimoň. význam zaujímají městské archivy, a to zvl. k mezi- národním obchodním stykům mezi Uhrami a zeměmi střední Evropy. Tu zvláštní pozornost si zaslouží měst. archivy bratislavské, košické, prešovské, levočské, bardějovské, bánsko- bystrický, kežmarský, trnavský a četné j. A konečně cenné dokumenty k hospodářské, politické a kulturní problematice obecných dějin nalzáme v býv. rodinných archivech předních šlech- tických rodin, dnes uložených v 2. odděl. státních archivů. Tyto fondy skýtají nejčetnější materiál k otázkám dějin období pozdního feudalismu, přechodu od feudalismu ke kapitalismu a pro počátek kapit. období v Uhrách, skupější jsou již pro období dějin nových a nejno- vějších.

Vzhledem k tomu, že *Otázky* mají funkci pouze orientační pomůcky, P. odmítá činit synte- tizující přehledy zpracovatelnosti pramenů k určité problematice. Tento postup je nesporně správný nejen z hlediska metodologického a věcného, ale v první řadě proto, že současná si- tuace v popisu a uspořádání státních ústředních a krajských, okresních a městských archivů a knihoven to nedovoluje. To ovšem nijak nezmenšuje užitečnost Polišenského soupisu. Značná část materiálu je totiž roztroušena po různých archivech a nejednou je třeba slovenský mate- riál doplnit průzkumem příbuzných fondů v českých archivech, ba i v archivech zahraničních, v první řadě maďarských, rumunských a rakouských; městské archivy třeba pak doplnit archivy polských měst, v první řadě Krakova a Přemyslu, na což upozornit autor soupisu opominul.

V II. části svého soupisu charakterizuje Polišenský obsah jednotlivých archivů a knihoven a jejich fondů z hlediska problematiky obecných dějin či podle toho, zda se v nich nalzá